

ПРАВО

УДК 343.9 (477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.51.61-64>В. Карелін, д-р юрид. наук, доц.
vlad.karelin1989@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-6271-2447

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ТА ЗАПОБІГАННЯ СУЇЦИДУ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Досліджено явище суїциду, притаманне як розвинутим країнам, так і країнам з низьким соціально-економічним рівнем життя. Причини всіх суїцидів зазвичай соціально-психологічні, саме тому необхідно досліджувати суїцид із розуміння душевного стану людини, її внутрішнього світогляду, а не з акту самогубства. Оскільки суїцид – явище психологічне, то і чинники самогубства в основному психологічні. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щорічно у світі понад 800 тис. осіб позбавляють себе життя, тобто кожні 40 с самогубство вчиняє як мінімум одна людина, ще 2 млн людей роблять невдалі спроби вбити себе. Оскільки ЗСУ – складова суспільства, то і проблеми суїцидальної поведінки позначаються також і на їхньому особовому складі, а особливо під час воєнних дій. У період переживання та подолання важкої кризи, спричиненої певними обставинами, військові та ветерани потребують психологічної підтримки, а за потреби і стаціонарного лікування. Наголошено на важливості підтримки з боку рідних та друзів, цілого суспільства. На війні все просто – є ворог, є ти, а за твоєю спиною – рідні українські землі, мільйони людей. Ти чітко знаєш свої завдання й обов'язки. Після повернення з фронту війни стикаються на всіх рівнях з байдужістю, нерозумінням, неповагою, а часом хамським ставленням, яке залишає в їхніх поранених душах і серцях рубці. Образа, злість, нерозуміння і байдужість оточення, постійний біль у душі і тілі бере верх над розумом, і тоді настає той момент, коли все, і навіть життя, не має сенсу.

Ключові слова: суїцид, військовослужбовці, ЗС України, кримінологічна характеристика, запобігання, війна, ветерани.

Постановка проблеми. Суїцид – це явище, що притаманне як розвинутим країнам, так і країнам із низьким соціально-економічним рівнем життя. Причини всіх суїцидів мають здебільшого соціально-психологічний характер. Саме тому, на нашу думку, треба починати досліджувати суїцид із розуміння душевного стану людини, її внутрішнього світогляду, а не з акту самогубства. Суїцид не має віку. Головними чинниками, що призводять до самогубства, вважають психологічні, оскільки суїцид є явищем психологічним. Решта чинників діє опосередковано, через емоційні переживання та мотивацію людини.

Згідно з офіційними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, відображеними в засобах масової інформації, щорічно у світі понад 800 тис. осіб позбавляють себе життя, тобто кожні 40 с самогубство вчиняє як мінімум одна людина, ще 2 млн людей роблять невдалі спроби вбити себе. Загалом в сучасному світі самогубство є однією з найпоширеніших причин смерті людей, поступаючи тільки смерті внаслідок старіння, важких хвороб та зовнішніх причин (ДТП, нещасні випадки, умисні убивства та тілесні ушкодження тощо). Оскільки ЗСУ є складовою частиною суспільства, тому, а особливо під час воєнних дій, загальні негативні процеси та впливи позначаються також і на їхньому особовому складі. Слід зазначити, що проблеми суїцидальної поведінки, на жаль, актуальні й для ЗСУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вчинення самогубств звучала в таких роботах видатних вчених-філософів, як: Піфагор, Платон, Арістотель, Сократ, Сенека, Монтень, Р. Декарт, Б. Спіноза, Ф. Вольтер, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Д. Юм, І. Кант, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше. Із другої половини ХХ ст. після виникнення спеціалізованого напрямку дослідження самогубств – суїцидології, проблематика була представлена такими авторами, як: Е. Гроллман, Н. Фарбероу, Й. Пуріч-Пейяковіч, Г. Салліван, Ф. Моріс, К. Хорни, Е. Шнейдман, О. Маховиков.

Сучасним теоретичним дослідженням різних аспектів запобігання суїциду як явища приділяли увагу такі вчені,

як: Ю. Антонян, О. Бандурка, В. Батиргарєєва, М. Вербенський, С. Віцин, Я. Гілінський, В. Глушков, В. Голіна, О. Джужа, А. Долгова, В. Дрьомін, А. Закалюк, І. Карпець, В. Коваленко, В. Кудрявцев, О. Литвинов, О. Мартиненко, Д. Назаренко та ін.

Метою статті є спроба надати кримінологічну характеристику та дослідити шляхи запобігання суїциду серед військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи дану проблематику, слід зазначити, що поняття "самогубство" і "суїцид" синонімічні і в сучасній психологічній науці мають таке значення: суїцид (від англ. *suicide*) – самогубство, що чинить людина в стані афекту, фрустрації, під впливом психічних аномалій. Суїцид – усвідомлений акт відходу з життя під впливом психотравмуючих ситуацій, під час якого власне життя як найвища цінність втрачає сенс для даного індивіда в силу особистісних психічних деформацій, соціально-економічних і морально дестабілізуючих факторів [1, с. 390]. Термін "суїцид" уперше ввів до наукового вжитку ще в 1642 р. англійський лікар і філософ Томас Браун, утворивши його від латинського *sui* – "себе" та *caedere* – "вбивати".

Суїциди серед військовослужбовців, які перебувають на службі в ЗСУ, і ветеранів, які пройшли війну, – це актуальне питання не лише для України, а й для всього світу. Варто говорити як про військовослужбовців строкової служби, так і про контрактників. Вважаю, що більшість, хто позбавив себе життя, своєчасно не був почутим, відповідно залишився без емоційної підтримки та фахової психологічної/психіатричної допомоги.

Самогубство (суїцид) – це умисне спричинення власної смерті, часто вчинене з відчаю, причиною чого нерідко стають такі психічні захворювання, як: депресія, біполярний розлад, шизофренія, алкоголізм чи наркотична залежність [2]. Суїцид (лат. – *себе вбивати*) – навмисне самоушкодження зі смертельним фіналом. Головними чинниками, що призводять до самогубства, вважають психологічні. У структурі суїцидальної поведінки виокремлюють *внутрішню* (психічну) форму: думки,

увялення, задуми про суїцид, емоційні переживання, наміри; *зовнішню* (дієву) форму: суїцидальні спроби і завершені суїциди [3]. А. Фокін у своїй праці вважає, що самогубство можна розглядати як "форму аутодеструктивної поведінки, яка полягає в прояві шляхом аутоагресії найсильнішої напруги деструктивної психічної енергії, що виникла під тривалим впливом системи негативних загальносоціальних, кримінально-правових, особистісних і біологічних детермінантів, і вираженого в умисному позбавленні або ж замаху на позбавлення себе життя, здійснюваному найбільш прийнятним для конкретної культури способом" [4, с. 127–128].

Суїциди поділяють на три основні групи: справжні, демонстративні й приховані.

1. Істинний суїцид – це правдиве бажання вмерти. Не буває спонтаним, хоча інколи має досить несподіваний вигляд. Такому суїциду завжди передують пригнічений настрій, депресивний стан або просто думки про завершення життя, причому оточення цього стану може і не помічати. Іншою особливістю істинного суїциду є розмірковування та переживання про сенс життя.

2. Демонстративний суїцид не пов'язаний з бажанням умерти, а є способом звернути увагу на свої проблеми, покликати на допомогу, вести діалог. Це може бути і спроба своєрідного шантажу. Смертельний результат у такому випадку є наслідком фатальної випадковості.

3. Прихований суїцид (непряме вбивство) – різновид суїцидальної поведінки, що не відповідає її буквальному визначенню, але з тією ж спрямованістю і результатом. Це дії, що супроводжуються високою ймовірністю смерті. Здебільшого це поведінка, націлена на ризик, на гру зі смертю, ніж на завершення життя. Це і ризиковане керування автомобілем, і захоплення екстремальними видами спорту або небезпечним бізнесом, і добровільні поїздки в гарячі точки, і вживання сильних наркотиків, самоізоляція [5, с. 56].

Усе різноманіття конфліктів, що лежать в основі суїцидальної поведінки військовослужбовців, може бути класифіковане таким чином:

1. Конфлікти, зумовлені специфікою військової діяльності і військово-соціальної взаємодії військовослужбовців: довготривала участь у бойових діях, перебування на значній відстані від основних сил (ротних і взводних опорних пунктів, блокпостів); індивідуальні адаптаційні труднощі військової служби, особливо в умовах недостатнього рівня згуртованості підрозділу; труднощі або негативні результати виконання конкретного службового завдання; міжособистісні конфлікти зі співслужбовцями; службові та міжособистісні конфлікти зі своїми начальниками (підлеглими); постійне перебування в обмеженому, визначеному території виконання завдань, просторі, максимально звужене коло спілкування.

2. Конфлікти, зумовлені специфікою особистісно-сімейних взаємин військовослужбовця: нерозділене кохання, зрада коханої дівчини, дружини; розлучення; важка хвороба, смерть близьких; статеві неспроможності. Наприклад, 73 % самогубств у першому півріччі 2017 р. скоєно у зв'язку із сімейними негараздами та побутовими проблемами.

3. Конфлікти, що пов'язані з антисоціальною поведінкою військовослужбовця: побоювання кримінальної відповідальності; боязнь ганьби у зв'язку з асоціальним вчинком; систематичне зловживання спиртними напоями; негативний попередній досвід вживання наркотичних (токсичних) речовин.

4. Конфлікти, обумовлені станом здоров'я військовослужбовця: психічні захворювання; хронічні соматичні

захворювання; фізичні вади (дефекти мови й особливої зовнішності, що сприймаються як недолік, в окремих випадках поранення, втрата кінцівок, зору).

5. Конфлікти, зумовлені матеріально-побутовими труднощами (особливо актуально під час виконання обов'язків військовослужбовцями поза межами місць постійної дислокації, на ротних (взводних) опорних пунктах, блокпостах): неналежні умови проживання, відсутність комфортних умов задоволення фізіологічних потреб (душ, туалет); нерегулярне та неповноцінне харчування, необхідність самостійно вирішувати питання харчування; неналежне речове забезпечення, його невідповідність температурним показникам, кліматичним умовам; необхідність самостійно вирішувати питання з пранням речей, їх своєчасної заміни, особливо натільної білизни; наявність невирішених кредитних та інших зобов'язань [5, с. 56-57].

Причини самогубства – це все те, що його викликає й обумовлює. У розвиток цього зазначимо, що крім головної причини суїциду, існують також і другорядні (хвороба, сімейно-побутові труднощі тощо), що в сукупності утворюють певний системний комплекс. Окрім того, одні й ті самі причини за неоднакових умов призводять до різних наслідків. Як причину важливо розрізняти умову та привід. Під умовою розуміють такий комплекс явищ, який хоча й не породжує конкретних наслідків, проте є необхідною передумовою їх становлення та розвитку. Приводом для здійснення суїциду може бути будь-яка зовнішній малозначна подія.

Основні причини й умови, що сприяють самогубствам: тяготи військової служби, службові неприємності; неблагонадійний морально-психологічний клімат у військових колективах, конфлікти між військовослужбовцями і військовими колективами; нудне, заорганізоване дозвілля, його невідповідність їхнім інтересам і особистим потребам військовослужбовців; сімейні негаразди, розлучення, ревності, нерозділене кохання; невисока якість медичного обслуговування [6, с. 18-19].

Особа-самогубець – це особа, яка характеризується психічним станом, що приводить до саморуйнівної поведінки, і в кінцевому результаті може призвести до скоєння самогубства. Також такій особі притаманна невпевненість у собі, доволі занижена самооцінка, яка постійно коливається, досить висока залежність від оточення, високий ступінь емпатії, занижені волюв'язності, знижений рівень активності, несамостійність, інфантилізм, регресія, амбівалентність [7].

Рішення проблеми зниження самогубств серед людей з психічними розладами і серед населення в цілому вимагає дій з боку систем охорони здоров'я, професійних психіатрів і державних чиновників. Служби охорони здоров'я мають прагнути до своєчасного діагностування психічних розладів. Підвищена увага з боку систем охорони здоров'я має приділятися проблемі боротьби з негативним ставленням і дискримінацією, що дуже часто супроводжують психічні розлади і самогубства, для того, щоб люди, які потребують допомоги, змогли її одержати на ранньому етапі психічного розладу. Психіатри повинні підвищити якість надання спеціалізованої психіатричної допомоги та попередження виникнення психічних розладів для забезпечення психічного добробуту населення, що буде сприяти підвищенню якості життя населення України. Також необхідно, щоб послуги психіатрів були доступними для всього населення незалежно від соціального статусу. Нерозпізнані вчасно психічні розлади можуть виявитися смертельними, і до них варто ставитися як до проблем, що мають першорядне значення.

Повністю запобігти суїциду неможливо. Зниженню рівня самогубств можуть сприяти статті в засобах масової інформації про те, як і чому було скоєне самогубство, наслідки такого кроку в усій його страшній реальності. Діяльність медиків, психологів, соціальних працівників, командирів має бути основана на таких напрямках запобігання суїцидів і суїцидальних спроб підлеглих військовослужбовців: 1) загальна профілактична робота; 2) профілактична робота з військовослужбовцями, схильними до самогубства; 3) робота з виявлення та усунення причин досконалого суїциду чи суїцидальних спроб [8, с. 19].

Командири і начальники зазвичай беруть активну участь в загальній профілактичній роботі. Основною метою роботи по запобіганню суїцидів є недопущення самогубств військовослужбовців. Профілактична робота з недопущення суїцидальних подій командирами і начальниками має здійснюватись за такими напрямами: 1) необхідно обговорювати, яким чином можна вирішити складні життєві проблеми освіти та конфлікти; 2) під час ухвалення рішень необхідно враховувати висновки та рекомендації військових психологів. Військовослужбовців з кризовими станами спрямовувати на медичне обстеження; 3) при плануванні бойової частини і спеціальної підготовки передбачати комплекс заходів для підвищення психічної стійкості особового складу, заходи щодо психологічного тренінгу військовослужбовців, навчання їх прийомів психологічної взаємодопомоги під час занять з бойової частини і спеціальної підготовки; 4) під час проведення початкового вишколу новоприбулих військовослужбовців забезпечити всебічне дослідження рівня професійної і фізичної підготовки, психологічних якостей, стану здоров'я кожного, керуючись у своїй роботі рекомендаціями фахівців медичної служби й військових психологів; 5) встановити індивідуальний контроль командирів за підлеглими військовослужбовцями з нестійкою психікою, які відстають в освоєнні військової спеціальності та фізичному розвитку, з неблагополучних родин, схильними до використання спиртних напоїв (наркотиків), і наявністю притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності; 7) забезпечити суворе виконання вимог несення бойового чергування і караульної служби; 8) надавати військовослужбовцям можливість встановлення телефонного та поштового зв'язку з сім'єю та близькими; 9) у межах своїх прав – постійно вивчати обстановку в підпорядкованих військових колективах, знати запити й настрої особового складу; поліпшити організацію дозвілля, створити необхідні умови для занять фізичною культурою і спортом з інтересами військовослужбовців. Проводити регулярні зустрічі і консультації з фахівцями у сфері психології, сексології, наркології, екології, духовного здоров'я; забезпечити своєчасність і повноту реалізації прийнятих рішень та рекомендацій зборів військовослужбовців, громадських рад і комісій, які є у військових колективах; створювати безпечні умови військової служби; усіма наявними засобами припиняти грубість і хамство, формувати здоровий морально-психологічний клімат серед підлеглих; здійснювати духовну підтримку, заохочення і вшанування військовослужбовців, не допускати міжособистісних конфліктів; дотримуватися принципів соціальної справедливості в службових відносинах і вирішенні побутових проблем, організації дозвілля; 10) вважати роботу зі збереження і зміцнення психічного здоров'я підлеглих військовослужбовців важливою складовою у справі профілактики суїцидальних проявів; 11) необхідно правильно організувати і проводити індивідуально-виховну роботу з підлеглим особовим

складом; 12) проводити заходи, що сприяють більш м'якій і швидкій адаптації до військової служби [8, с. 19-20].

Висновки. До самогубства призводить "взаємодія кількох факторів ризику", серед яких – кризова ситуація, яку через індивідуальні особливості ветеран (боєць) не може подолати самотужки. Іноді рішення піти з життя є відповіддю на безвихідну ситуацію: неможливість її змінити, хоча вона змінює людину психологічно, а то і фізично (поранення тощо). "Запустити" депресію, суїцидальні настрої та дії може і втрата "значимого об'єкта" (напр., побратима). У період переживання та подолання важкої кризи військовій та ветерани потребують психологічної підтримки, а за потреби і стаціонарного лікування. Не менш важливою є підтримка з боку рідних та друзів, і цілого суспільства. На війні все просто – є ворог, є ти, а за твоєю спиною рідні українські землі, мільйони людей. Ти чітко знаєш свої завдання та обов'язки. Після повернення з фронту воїни стикаються на всіх рівнях з байдужістю, нерозумінням, неповагою, а часом хамським ставленням, яке залишає в їхніх поранених душах і серцях рубці. Образа, злість, нерозуміння і байдужість оточення, постійний біль у душі та тілі бере верх над розумом, і тоді настає той момент, коли все, і навіть життя, не має сенсу.

Список використаних джерел

1. Психология : словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.
2. Академічний тлумачний словник. В 11 т. Т. 9. 1978. URL: sum.in.ua/s/samoghubstvo (дата звернення 21.05.2022).
3. Суїцидальна поведінка. URL: <https://healthcenter.od.ua/psychichne-zdorovya/suicydalna-povedinka/> (дата звернення 21.05.2022).
4. Фокин А.С., Балашов Д.В. Кримінально-правовий та кримінологічний підходи до вивчення змісту поняття "самогубство" ("суїцид") : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. "Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети". Одеса : Причорномор. фундація права, 2020. С. 125–128.
5. Профілактика відхиленої поведінки у військовослужбовців : навч.-метод. посіб. / А.М. Романишин, Т.М. Мацевко та ін. Львів : НАВС, 2017. 322 с.
6. Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції : мат-ли Міжвідом. наук.-практ. конф. У 2 ч. Ч. 2. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 183 с.
7. Свириденко Н.М. Самогубство як об'єкт кримінологічного дослідження. URL: <http://109.237.87.242/bitstream/123456789/3278/9C.pdf> (дата звернення: 12.05.2022).
8. Корольчук В.В. Профілактика суїциду серед військовослужбовців. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/6285/1/zbir_pscuxolog2_p019-023.pdf (дата звернення: 19.05.2022).

References

1. Petrovsky, A.V. & Yaroshevsky, M.G. (Eds.). (1990) *Psychology. Dictionary* (2nd ed). Moscow: Politizdat [in Russian]
2. *Academic glossary: in 11 volumes*. Volume 9 (1978). <https://sum.in.ua/s/samoghubstvo> [in Ukrainian]
3. Suicidal behavior (2021). <https://healthcenter.od.ua/psychichne-zdorovya/suicydalna-povedinka/> [in Ukrainian]
4. Fokin, A.S. & Balashov, D.V. (2020, January 17-18) *Criminal-legal and criminological approach to the understanding of "self-destruction" ("suicide")*. Materials of the international scientific and practical conference "Reforming national and international law: prospects and priorities". Odessa: Prychornomorsk Law Foundation [in Ukrainian]
5. Romanishin, A.M. & Matsevko, T.M. (2017) *Prevention of mental health behavior among military servicemen: initial and methodological guide*. Lviv: NAVS. [in Ukrainian]
6. *Psychological assistance to individuals who take part in the anti-terrorist operation*. (2016, March 30). Materials of the international scientific and practical conference. Part 2. Kyiv: NAVS. [in Ukrainian]
7. Sviridenko, N.M. *Self-destruction as an object of criminological research*. <http://109.237.87.242/bitstream/123456789/3278/1/%D0%A1%D0%B2%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9D.%D0%9C.pdf> [in Ukrainian]
8. Korolchuk V. (2016) *Prevention of suicide among military personnel*. http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/6285/1/zbir_pscuxolog2_p019-023.pdf [in Ukrainian]

Надійшла до редколегії 09.07.22

V. Karelina, Dr of Law, Ass. Prof.
vlad.karelina1989@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-6271-2447
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS AND PREVENTION OF SUICIDE AMONG MILITARY SERVANTS

Suicide is a phenomenon inherent in both developed countries and countries with a low socio-economic standard of living. The causes of all suicides are mostly socio-psychological in nature. That is why, in our opinion, it is necessary to start investigating suicide from the understanding of a person's mental state, his inner worldview, and not from the act of suicide. Suicide has no age. The key factors leading to suicide are considered psychological, since suicide is a psychological phenomenon. The rest of the factors act indirectly, through the emotional experiences and motivation of a person. According to the official data of the World Health Organization, reflected in the mass media, annually in the world more than 800,000 people take their own lives, which means that every 40 seconds at least one person commits suicide, another two million people make unsuccessful attempts kill yourself. In general, in the modern world, suicide is one of the most common causes of death, second only to death due to aging, serious diseases and external causes (road accidents, accidents, intentional homicides and bodily injuries, etc.). Since the Armed Forces of Ukraine are an integral part of society and that is why, especially during hostilities, general negative processes and influences also affect their personnel. Therefore, it should be noted that the problems of suicidal behaviour, unfortunately, are also relevant for the Armed Forces of Ukraine. The interaction of several risk factors "leads to suicide, among which is a crisis situation that, due to individual characteristics, a veteran (fighter) cannot cope with on his own. Sometimes the decision to die is a response to a hopeless situation: the impossibility of changing it, although it changes a person psychologically, and even physically (injury, etc.). The loss of a "significant object" (for example, a sibling) can "trigger" depression, suicidal moods and actions. During the period of experiencing and overcoming a difficult crisis, military personnel and veterans need psychological support and, if necessary, inpatient treatment. No less important is the support of relatives and friends, as well as the whole society. In war, everything is simple – there is an enemy, there is you, and behind you are native Ukrainian lands, millions of people. You clearly know your tasks and responsibilities. After returning from the front, soldiers are faced at all levels with indifference, misunderstanding, disrespect, and sometimes rude attitude, which leaves scars in their wounded souls and hearts. Resentment, anger, misunderstanding and indifference of the environment, constant pain in the soul and body takes over the mind and the moment comes when everything, even life, has no meaning.

Keywords: suicide, military personnel, Armed Forces of Ukraine, criminological characteristics, prevention, war, veterans.